

ΔΙΑΦΥΛΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΝΔΟΦΥΛΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΑΠΑΝΘΡΩΠΟΠΟΙΗΣΗΣ

Μιράντα Σβόλη & Μαρία Σακαλάκη

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Περίληψη: Απανθρωποποίηση είναι η τάση των ατόμων ή των ομάδων να αποδίδουν στους εταίρους (άτομα ή εξωομάδες) ή στον εαυτό λιγότερο ανθρώπινα χαρακτηριστικά. Η έρευνα αυτή εξετάζει μέσω πρόδηλων, δηλαδή ρητών, ή λανθανουσών, δηλαδή έμμεσων, μορφών απανθρωποποίησης πώς λειτουργεί το φαινόμενο αυτό όταν παίρνει ως αντικείμενο εταίρους που ανήκουν στο ίδιο ή στο άλλο φύλο τους οποίους το άτομο δεν έχει κατ' αρχάς κατοχυρωμένη ή κατοχυρωμένη. Υποθέσαμε ότι οι γυναίκες, περισσότερο από τους άνδρες, θα απανθρωποποιούνται και από τα δύο φύλα, και ότι οι άνδρες, περισσότερο από τις γυναίκες, θα απανθρωποποιούνται και τα δύο φύλα. Η έρευνα διεξήχθη με ερωτηματολόγια στα οποία τα άτομα απέδιδαν αποκλειστικώς ανθρώπινα και μη συναισθήματα καθώς και ανιμαλιστικά και μηχανιστικά χαρακτηριστικά στα δύο φύλα. Το δείγμα αποτελούνταν από 155 άτομα, ηλικίας 18-60 ετών. Οι αναλύσεις έδειξαν ότι και τα δύο φύλα απανθρωποποίησαν περισσότερο το φύλο τους, ίσως λόγω της τάσης τους να απανθρωποποιούν περισσότερο τον εαυτό ή την ενδοομάδα συγκριτικά με την εξωομάδα. Ωστόσο, και τα δύο φύλα απέδωσαν περισσότερα μη αποκλειστικώς ανθρώπινα συναισθήματα στο γυναικείο φύλο, πράγμα που υποδηλώνει μια αμφίσημη στάση των γυναικών απέναντι στο φύλο τους. Τέλος, οι άνδρες απανθρωποποίησαν μηχανιστικά τους άνδρες περισσότερο από τις γυναίκες πιθανόν στο πλαίσιο του ενδοομαδικού ανταγωνισμού.

Λέξεις κλειδιά: Ανιμαλιστική-μηχανιστική απανθρωποποίηση, απανθρωποποίηση, διαφορές φύλου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Απανθρωποποίηση είναι η τάση των ατόμων ή των ομάδων να αποδίδουν στους εταίρους (άτομα ή εξωομάδες) ή στον εαυτό λιγότερο ανθρωπίνια χαρακτηριστικά. Πρόκειται για μια μορφή προκατάληψης η περιγραφή της οποίας δεν είναι καινούρια, καθώς οι σχετικές βιβλιογραφικές αναφορές είναι ποικίλες. Ειδικότερα, στο πλαίσιο της απονομιμοποίησης, η απανθρωποποίηση αναφέρεται σε μια μορφή πεποιθήσεων, σύμφωνα με τις οποίες ακραία αρνητικά χαρακτηριστικά αποδίδονται σε μιαν άλλη ομάδα με σκοπό τον αποκλεισμό της από την ανθρωπινή κοινότητα (Bar – Tal, 2000). Ως προς την ηθική της διάσταση, στο πλαίσιο της βίας η απανθρωποποίηση των θυμάτων λειτουργεί ως μια ηθική αποσύνδεση του θύτη από αυτά, κάτι που συντηρεί τη βίαιη συμπεριφορά (Kelman, 1976). Επίσης, η απανθρωποποίηση μπορεί να αποτελέσει μια μορφή ηθικού αποκλεισμού, κατά τον οποίο ο άλλος τοποθετείται σ' ένα χώρο όπου δεν εμπλέκονται οι δικές μας ηθικές αξίες (Opotow, 1990), όταν, για παράδειγμα, μια ομάδα φέρεται επιθετικά σε μιαν άλλη ομάδα ή την κακοποιεί (Bandura, 1990, 2002). Στόχος της έρευνας αυτής, ήταν να εξετάσει μέσα από πρόδηλες και λανθάνουσες μορφές απανθρωποποίησης το φαινόμενο αυτό, σε διαφυλικό και ενδοφυλικό επίπεδο στην περίπτωση που τα άτομα δεν κακοποιούνται. Στο πλαίσιο αυτό, οι σημαντικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις που αφορούν την απανθρωποποίηση είναι δύο: η υπο-ανθρωποποίηση (Leyens, Paladino, Rodriguez-Torres, Vaes, Demoulin, Rodriguez-Perez, et al., 2000) και η απανθρωποποίηση (Haslam, 2006).

Η θεωρία της υπο-ανθρωποποίησης

Οι πρώτες επιστημονικές έρευνες στον τομέα αυτό έγιναν από τον Leyens και τους συνεργάτες του (Leyens et al., 2000), οι οποίοι αναφέρθηκαν στην υπο-ανθρωποποίηση, τη μειωμένη δηλαδή απόδοση ανθρωπίνων ιδιοτήτων προς όλες τις εξωομάδες και όχι μόνο αυτές που κατοικουμε ή κατοικούμε. Όπως αναφέρουν οι Cortes, Demoulin, Rodriguez, Rodriguez, και Leyens (2005), ο Leyens και οι συνεργάτες του (2000) εστίασαν τη μελέτη τους στα αποκλειστικώς ανθρωπίνια χαρακτηριστικά, και συγκεκριμένα, στα αποκλειστικώς ανθρωπίνια συναισθήματα. Ειδικότερα, με βάση ευρήματα (Demoulin, Leyens, Paladino, Rodriguez, Rodriguez, & Dovidio, 2004) φάνηκε ότι τα θετικά αποκλειστικώς ανθρωπίνια συναισθήματα, (π.χ., τρυφερότητα, ελπίδα) και τα αρνητικά αποκλειστικώς ανθρωπίνια συναισθήματα (π.χ., ντροπή, ενοχή) γίνονται αντιληπτά με παρόμοιο τρόπο στις διάφορες γλώσσες. Συγκεκριμένα, θεωρείται ότι τα συναισθήματα αυτά δεν είναι τόσο έντονα και ορατά, έχουν μεγάλη διάρκεια, εμφα-

νίζονται αργότερα στη ζωή, συνδέονται με την ηθική και τη γνώση, και προκαλούνται εσωτερικά σε αντίθεση με συναισθήματα που δεν ανευρίσκονται μόνο στον άνθρωπο. Σύμφωνα με τους Cortes et al. (2005), επειδή τα μη αποκλειστικώς ανθρώπινα συναισθήματα συνδέονται με τα πρωτογενή, βασικά συναισθήματα (π.χ., φόβο, έκπληξη, χαρά, θυμό) κατέληξαν και να ταυτίζονται με αυτά, ενώ τα αποκλειστικώς ανθρώπινα συναισθήματα συνδέθηκαν με τα δευτερογενή συναισθήματα (π.χ., θαυμασμός, αγάπη, μελαγχολία, δυσαρέσκεια).

Σύμφωνα με τους Paladino, Leyens, Rodriguez, Rodriguez, και Demoulin (2002), η υπο-ανθρωποποίηση συνδέεται με την τάση των ατόμων να αποδίδουν διαφορετικά χαρακτηριστικά στις διάφορες κοινωνικές ομάδες με αποτέλεσμα τη διαφοροποιημένη αξιολόγηση της ανθρώπινης φύσης των ομάδων αυτών. Το παραπάνω, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η ανθρώπινη φύση αποτελεί βασική ουσία της ενδοομάδας, οδηγεί στη θεώρηση ότι η ενδοομάδα έχει περισσότερα ανθρώπινα χαρακτηριστικά από την εξωομάδα. Σε πολλές, άλλωστε, έρευνες φάνηκε ότι οι άνθρωποι τείνουν να αποδίδουν πιο συχνά ή σε μεγαλύτερο βαθμό δευτερογενή συναισθήματα, αποκλειστικώς δηλαδή ανθρώπινα συναισθήματα, στην ενδοομάδα σε σχέση με τις εξωομάδες (Demoulin et al., 2004. Leyens, Cortes, Demoulin, Dovidio, Fiske, Gaunt, et al., 2003). Συμπερασματικά, η υπο-ανθρωποποίηση αφορά τη θεώρηση ότι η ενδοομάδα έχει περισσότερα ανθρώπινα χαρακτηριστικά από ότι η εξωομάδα.

Το μοντέλο της απανθρωποποίησης του Haslam

Η απανθρωποποίηση έλαβε μια πιο συστηματοποιημένη θεωρητική προσέγγιση από θεωρητικούς όπως ο Haslam και οι συνεργάτες του (Haslam, 2006. Haslam & Bain, 2007. Haslam, Bain, Douge, Lee, & Bastian, 2005). Σύμφωνα με αυτούς τους συγγραφείς, η ανθρώπινη ιδιότητα έχει δύο βασικές ποιότητες: *τα αποκλειστικώς ανθρώπινα χαρακτηριστικά*, που αφορούν τους ανθρώπους και τους διαχωρίζουν από τα ζώα (π.χ., λογική, ηθική ευαισθησία, ευγένεια), και *την ανθρώπινη φύση*, που περιλαμβάνει στοιχεία τυπικά ή κεντρικά στους ανθρώπους (π.χ., συναισθηματική απαντητικότητα, διαπροσωπική ζεστασιά, γνωστική δεκτικότητα). Τα αποκλειστικώς ανθρώπινα χαρακτηριστικά περιλαμβάνουν στοιχεία σχετικά με την κουλτούρα και την κοινωνικοποίηση, και άρα διαφέρουν από άνθρωπο σε άνθρωπο. Αντιθέτως, η ανθρώπινη φύση σχετίζεται με στοιχεία που συνδέουν τον άνθρωπο με το βιολογικό του υπόστρωμα και τη φύση του, με στοιχεία δηλαδή τα οποία είναι κοινά για όλους τους ανθρώπους. Το βασικό εδώ είναι ότι η άρνηση στους άλλους οποιασδήποτε από τις δύο αυτές ποιότητες οδηγεί και σε δύο διαφορετικές κατά τον Haslam μορφές απανθρωποποίησης, που όμως μπορεί να συμβαίνουν και παράλληλα.

Πιο αναλυτικά, η πρώτη μορφή απανθρωποποίησης αφορά τη μειωμένη απόδοση των αποκλειστικώς ανθρώπινων χαρακτηριστικών στους άλλους και ονομάζεται *ανιμαλιστική*. Ανιμαλισμό υποδηλώνουν, για παράδειγμα, η έλλειψη πολιτισμού, η έλλειψη λογικής και η αγένεια. Σ' αυτή την περίπτωση οι άλλοι, μέσω της χρήσης μεταφορών από ζώα, θεωρούνται βάνουσοι, χαζοί, απολίτιστοι, χωρίς αυτοέλεγχο, ανήθικοι ή αήθεις, ανώριμοι σαν μικρά παιδιά ή καθυστερημένοι. Πρόκειται, δηλαδή, για άτομα που οδηγούνται από τις παρορμήσεις, τις διαθέσεις και τα ένστικτά τους και μοιάζουν με ζώα. Η ανιμαλιστική μορφή έχει συνήθως ταπεινωτική και υποβιβαστική ιδιότητα. Η έλλειψη των αποκλειστικώς ανθρώπινων χαρακτηριστικών εξυπηρετεί το στόχο του να βιώνει ο άλλος ντροπή και να γίνεται αντιληπτός μέσα από την αηδία, την αποστροφή και την περιφρόνηση.

Η δεύτερη μορφή απανθρωποποίησης αφορά τη μειωμένη απόδοση της ανθρώπινης φύσης στους άλλους και ονομάζεται *μηχανιστική*. Οι άλλοι θεωρείται ότι στερούνται συναισθημάτων και ζεστασιάς, με αποτέλεσμα να γίνονται αντιληπτοί ως εσωστρεφείς και ψυχροί. Θεωρείται επίσης ότι δεν έχουν προσωπική προαίρεση, δίνοντας κατά συνέπεια την εντύπωση ότι είναι παθητικοί και ότι δεν έχουν δική τους ταυτότητα. Η άρνηση της ανθρώπινης φύσης στους άλλους αφορά την άρνηση βαθιά ριζωμένων χαρακτηριστικών, κάτι που οδηγεί στην αναπαράσταση αυτών με τρόπους που δίνουν έμφαση σε επιφανειακά χαρακτηριστικά. Στη μηχανιστική μορφή απανθρωποποίησης κυριαρχεί η αδιαφορία προς τους άλλους, οι οποίοι γίνονται αντιληπτοί ως μηχανές, ως αντικείμενα δηλαδή που δεν μπορούν να εκφράσουν οποιοδήποτε συναίσθημα.

Η απανθρωποποίηση συνδέεται, επίσης, με την αντικειμενοποίηση (Fredrickson & Roberts, 1997) και τη στερεοτυποποίηση. Ως προς την τελευταία, ορισμένοι θεωρήσαν ότι η απανθρωποποίηση –ως μέρος των διαδικασιών προκατάληψης και διάκρισης– μπορεί να εξηγηθεί βάσει στερεοτύπων (Harris & Fiske, 2006). Ανεξάρτητα όμως από τη μορφή που παίρνει η απανθρωποποίηση, σημασία στη θεωρία του Haslam (2006) έχει και το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αυτή λαμβάνει χώρα, κάτι που μπορεί να αφορά και τις ενδοφυλικές και διαφυλικές σχέσεις.

Απανθρωποποίηση και φύλο

Ως προς το φύλο, σημαντική θεωρητική βάση σχετικά με την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο γίνονται αντιληπτές οι γυναίκες στις ανθρώπινες κοινωνίες μας προσέφερε η θεωρία αντικειμενοποίησης (Fredrickson & Roberts, 1997). Σύμφωνα με αυτήν, οι άλλοι εστιάζουν στο σώμα της γυναίκας το οποίο και αξιολογούν ως προς τη χρήση του. Τα γυναικεία σώματα γίνονται δηλαδή αντιληπτά ως αντικείμενα, τα οποία είναι χρήσιμα στο βαθμό που προσφέρουν απόλαυση και ευχαρί-

στηση στο ανδρικό φύλο. Έτσι, η αντιμετώπιση των γυναικών είναι εργαλειακή, και η εστίαση γίνεται μόνο στο σώμα και τις σεξουαλικές του λειτουργίες (Vaes, Paladino, & Puvia, 2011).

Ως αποτέλεσμα της αντικειμενοποίησης αυτής, και σύμφωνα με τη θεωρία του Cooley (1902/1990 όπως αναφέρεται στο Fredrickson & Roberts, 1997), σημαντικό είναι το φαινόμενο του «εαυτού μέσα από τον καθρέφτη των άλλων». Με βάση τον καθρέφτη αυτόν, τα φυσικά χαρακτηριστικά αποτελούν βασικό κομμάτι του γυναικείου εαυτού και μάλιστα μονοπωλούν την προσοχή των γυναικών, ως αποτέλεσμα των εξωτερικών πιέσεων που αυτές δέχονται. Έτσι, οι ίδιες εσωτερικεύουν σε κάποιο βαθμό την οπτική του παρατηρητή για τον εαυτό, με αποτέλεσμα να αυτο-αντικειμενοποιούνται. Βλέπουν δηλαδή τον εαυτό τους ως αντικείμενο και έτσι επιζητούν την εκτίμηση των άλλων. Συνεπώς, οι γυναίκες είτε αντικειμενοποιούν τον εαυτό τους είτε αντικειμενοποιούνται από άλλους (Puvia, 2011). Στην πρώτη περίπτωση, το άτομο που αντικειμενοποιεί και το άτομο που αντικειμενοποιείται ταυτίζονται, ενώ στη δεύτερη μιλάμε για δύο διαφορετικά άτομα, όπου αυτός που αντικειμενοποιεί είναι συνήθως ένας άνδρας και αυτή που αντικειμενοποιείται είναι συνήθως μια γυναίκα. Σημαντικό είναι, μάλιστα, ότι οι γυναίκες που αντικειμενοποιούνται είναι και αυτές που θεωρείται ότι έχουν λιγότερη αυτοπεποίθηση, ζεστασιά και ηθική και, επομένως, γίνονται αντιληπτές ως λιγότερο ανθρώπινες (Heflick & Goldenberg, 2009. Heflick, Goldenberg, Cooper, & Puvia, 2011).

Αντίστοιχα είναι όμως και τα στοιχεία που υπάρχουν ως προς την ανιμαλιστική απανθρωποποίηση των γυναικών. Ως συνέπεια της ταύτισης της γυναίκας με τη φύση και του άνδρα με την κουλτούρα, οι Rudman και Mescher (2012) υποστήριξαν ότι οι γυναίκες μπορεί να απανθρωποποιούνται ανιμαλιστικά πιο πολύ από ότι οι άνδρες. Με βάση έρευνες, οι γυναίκες των οποίων τα σεξουαλικά χαρακτηριστικά τονίστηκαν, έλαβαν κρίσεις που αφορούσαν χαρακτηριστικά ζώου πιο πολύ απ' ό,τι οι ατομικοποιημένες γυναίκες, όπου η έμφαση δόθηκε στις ίδιες ως άτομα και οι σεξουαλικοποιημένοι άνδρες (Vaes et al., 2011, Έρευνα 1). Άλλη σχετική έρευνα έδειξε ότι οι άνδρες που έλαβαν κάποια σχετική «γνωστική προτεραιοποίηση», δηλαδή κάποιους αναγραμματισμούς που περιείχαν λέξεις με ελαφρώς σεξουαλικό νόημα (π.χ., κρεβάτι, ιδρώτας, υγρό) απανθρωποποίησαν ανιμαλιστικά τις γυναίκες σε αντίθεση με τους άνδρες που δεν έλαβαν κάποιον αντίστοιχο χειρισμό (Vaes et al., 2011, Έρευνα 3).

Με βάση τα παραπάνω, η απανθρωποποίηση έχει ερευνηθεί σε μεγάλο βαθμό ως μια συμπεριφορά που εκδηλώνεται από τους άνδρες έχοντας ως στόχο τις γυναίκες. Ωστόσο, σύμφωνα με τους Vaes et al. (2011), και τα δύο φύλα απανθρωποποίησαν σε έρευνες σεξουαλικοποιημένους γυναικείους στόχους (Gray, Gray, & Wegener, 2007. Vaes et al., 2011). Όπως υποστηρίζουν οι Vaes et al. (2011), οι γυ-

ναίκες για τις υπόλοιπες γυναίκες αποτελούν ενδοομάδα αλλά και πρόβλημα ταυτοχρόνως. Οι σεξουαλικές αντικειμενοποιήσεις των γυναικών παρουσιάζουν τις ίδιες με ταπεινωτικό τρόπο, κάτι που οδηγεί το γυναικείο φύλο στο να αντιμετωπίζει τις αντικειμενοποιημένες γυναίκες ως μια υποκατηγορία από την οποία θέλει να αποστασιοποιηθεί. Στην περίπτωση αυτή, προβλέπεται ότι η πιθανότητα να γίνουν αντιληπτές οι αντικειμενοποιημένες γυναίκες ως εξωομάδα και να απανθρωποποιηθούν από το φύλο τους είναι μεγάλη, κάτι που έχει τεκμηριωθεί ερευνητικά και από τους Strelan και Hargreaves (2005). Σύμφωνα με τους ίδιους, η αυτο-αντικειμενοποίηση οδήγησε στην αντικειμενοποίηση των άλλων ή το αντίστροφο. Αυτό συνέβη μάλιστα και για τα δύο φύλα, αν και κάτι τέτοιο ήταν πιο ισχυρό στις γυναίκες και μάλιστα πιο πολύ απέναντι στις γυναίκες απ' ότι απέναντι στους άνδρες.

Από την άλλη, στους άνδρες φαίνεται να παίζει ρόλο η σεξουαλική έλξη. Η σκέψη γύρω από το σεξ κάνει το ανδρικό φύλο να επικεντρώνεται στην εργαλειακότητα ενός γυναικείου σώματος για σεξουαλικούς λόγους, όταν μάλιστα βρίσκεται σε μια θέση υψηλής δύναμης (Gruenfeld, Inesi, Magee, & Galinsky, 2008). Αξιοσημείωτο είναι ότι τα άτομα με μεγαλύτερη εξουσία λειτουργούν πιο απανθρωποποιητικά προς τους άλλους (Gwinn, Judd, & Park, 2013. Lammers & Stapel, 2011).

Τέλος, σημαντική είναι και η συμβολή της Puvia (2011). Η ίδια έδειξε σε έρευνά της, ότι όταν οι γυναίκες διάβαζαν ένα κείμενο που υποστήριζε ότι το γυναικείο φύλο προωθούσε μιαν αντικειμενοποιητική κουλτούρα, τότε απανθρωποποιούσαν το φύλο τους διότι αποτελούσε απειλή για τις ίδιες. Σε αντίθεση, όταν το κείμενο που λάμβαναν εστίαζε στο ότι όλες οι γυναίκες αποτελούσαν θύματα μιας κουλτούρας που τις αντικειμενοποιεί, τότε οι σεξουαλικά αντικειμενοποιημένες γυναίκες ανθρωποποιούνταν.

Η παρούσα έρευνα

Ερωτήματα που έθεσε η παρούσα έρευνα ήταν τα εξής: Πώς λειτουργεί η απανθρωποποίηση, η οποία συνιστά ειδική μορφή διάκρισης, όταν παίρνει ως αντικείμενο εταίρους που ανήκουν στο ίδιο ή στο άλλο φύλο και τους οποίους το άτομο δεν έχει κατ' αρχάς κατοχυρωμένη ή κατοχυρωμένη; Η πρόδηλη μορφή απανθρωποποίησης των άλλων, που αναφέρεται στο ότι ρητά, δηλαδή δια του λόγου, παρομοιάζουμε τους άλλους με ζώα (π.χ., μπούφος, κλώσσα), δεν έχει καθόλου διερευνηθεί από τη σύγχρονη έρευνα που αφορά την απανθρωποποίηση. Ήταν ενδιαφέρον να διερευνηθεί η ειδική αυτή μορφή απανθρωποποίησης στις ενδοφυλικές και διαφυλικές σχέσεις και να χρησιμοποιηθούν και κλασικές μέθοδοι μελέτης του φαινομένου όπως η λανθάνουσα μορφή απανθρωποποίησης. Τη λανθάνουσα αυτή μορφή του φαινομένου μετρούν οι κλίμακες συναισθημάτων, κατά τις

οποίες τα άτομα αποδίδουν λιγότερα αποκλειστικώς ανθρωπίνα συναισθήματα στους άλλους (π.χ., ντροπή, ενοχή) χωρίς όμως να καταλαβαίνουν ότι τους απανθρωποποιούν (Demoulin et al., 2004. Leyens et al., 2000. Leyens et al., 2001).

Οι υποθέσεις της έρευνας ήταν οι ακόλουθες:

1. Υποθέσαμε ότι οι γυναίκες θα απανθρωποποιούνται περισσότερο σε σύγκριση με τους άνδρες και από τα δύο φύλα τόσο ανιμαλιστικά όσο και μηχανιστικά (Υπόθεση 1).

2. Υποθέσαμε ότι οι άνδρες περισσότερο από τις γυναίκες θα απανθρωποποιούν και τα δύο φύλα τόσο ανιμαλιστικά, όσο και μηχανιστικά (Υπόθεση 2).

ΜΕΘΟΔΟΣ

Δείγμα

Αρχικά το δείγμα των συμμετεχόντων αποτελούνταν από 160 άτομα που ζούσαν στην Αθήνα, ηλικίας 18-60 ετών, εκ των οποίων το 50% ήταν άνδρες. Στη συνέχεια αφαιρέθηκαν 5 άκυρα ερωτηματολόγια. Το τελικό δείγμα αποτελούνταν από 155 άτομα και συγκεκριμένα από 76 άνδρες εκ των οποίων το 50% απάντησε το ερωτηματολόγιο για τους άνδρες και 79 γυναίκες εκ των οποίων οι 39 απάντησαν το ερωτηματολόγιο για τις γυναίκες και οι 40 το ερωτηματολόγιο για τους άνδρες (βλ. Πίνακα 1).

Πίνακας 1. Κατανομή του δείγματος ως προς το φύλο του συμμετέχοντα και το φύλο του αντικειμένου

ΦΥΛΟ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΑ	ΦΥΛΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ		
	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ
ΑΝΔΡΕΣ	38	38	76
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	40	39	79
ΣΥΝΟΛΟ	78	77	155

Ερωτηματολόγια

Τα ερωτηματολόγια που κατασκευάστηκαν ήταν δύο διαφορετικά, καθώς το ένα αφορούσε την απανθρωποποίηση των ανδρών και το άλλο την απανθρωποποίηση των γυναικών. Ωστόσο, ο κάθε συμμετέχοντας, άνδρας ή γυναίκα συμπλήρωνε ένα ερωτηματολόγιο μόνο, που αφορούσε είτε τους άνδρες είτε τις γυναίκες. Με τον τρόπο αυτό εξετάστηκε η απανθρωποποίηση τόσο στο πλαίσιο του ίδιου

φύλου, όσο και ανάμεσα στα δύο φύλα. Τα ερωτηματολόγια αποτελούνταν από τρεις ερωτήσεις, στις οποίες οι συμμετέχοντες απαντούσαν με επταβάθμιες κλίμακες τύπου Likert όπου το 1 ισοδυναμούσε με καθόλου και το 7 με πάρα πολύ. Η πρώτη ερώτηση ήταν κοινή και για τα δύο ερωτηματολόγια, ενώ οι άλλες δύο διέφεραν ως προς τα είδη των όρων που αφορούσαν το κάθε φύλο.

Στην πρώτη ερώτηση ζητούσαμε από άνδρες ή γυναίκες να μας πουν σε ποιον βαθμό θεωρούσαν ότι οι άνδρες (ή οι γυναίκες) νιώθουν μια σειρά από συναισθήματα, τα οποία αντλήθηκαν από πιλοτική έρευνα των Sakalaki, Richardson, και Fousiani (υπο κρίση) (βλ. και Fousiani & Sakalaki, 2016). Η ερώτηση αυτή μετρούσε με λανθάνοντα (μη ρητό) τρόπο την απανθρωποποίηση, κατά τον οποίο τα άτομα δε γνωρίζουν ουσιαστικά ότι απανθρωποποιούν τους άλλους. Περιλάμβανε έξι αποκλειστικώς ανθρώπινα ή δευτερογενή συναισθήματα (αγανάκτηση, αισιοδοξία, μετάνοια, ντροπή, ενοχή, ελπίδα) και έξι μη αποκλειστικώς ανθρώπινα ή πρωτογενή συναισθήματα (χαρά, φόβος, θυμός, ευχαρίστηση, τρυφερότητα, λύπη) τα οποία ήταν κοινά και στα δύο ερωτηματολόγια. Τα διάφορα συναισθήματα δίνονταν με τυχαία σειρά. Στην έρευνα αυτή το α του Cronbach ήταν ικανοποιητικό για τα αποκλειστικώς ανθρώπινα συναισθήματα, αν και λίγο χαμηλό για τα μη αποκλειστικώς ανθρώπινα συναισθήματα, $\alpha = ,74$ και $\alpha = ,64$, αντιστοίχως.

Η δεύτερη ερώτηση περιλάμβανε δέκα ζώα, πέντε που αφορούσαν τους άνδρες και πέντε που αφορούσαν τις γυναίκες¹. Ζητιόταν από τους συμμετέχοντες να πουν αν τους έχει τύχει ή θεωρούν ότι είναι πιθανό να τους συμβεί να χαρακτηρίσουν έναν άνδρα ή μια γυναίκα με βάση αυτούς τους ανιμαλιστικούς όρους. Στην περίπτωση αυτή η μέτρηση της απανθρωποποίησης γινόταν με πρόδηλο τρόπο. Στο ερωτηματολόγιο που αφορούσε τις γυναίκες ως στόχο απανθρωποποίησης οι όροι ήταν: βδέλλα, φάλαινα, καρακάξα, κλώσα και τσούχτρα. Αντιστοίχως, στο ερωτηματολόγιο που αφορούσε τους άνδρες ως στόχο απανθρωποποίησης οι όροι ήταν: γάιδαρος, γοργίλας, μπούφος, ψάρι και γίδι. Στην έρευνα αυτή το α του Cronbach ήταν ικανοποιητικό, $\alpha = ,81$ για τις γυναίκες και $\alpha = ,72$ για τους άνδρες.

Η τρίτη ερώτηση περιείχε πέντε όρους που αφορούσαν τους άνδρες και πέντε όρους που αφορούσαν τις γυναίκες, σχετικούς με τη μηχανιστική μορφή απανθρωποποίησης, δηλαδή τη μορφή απανθρωποποίησης που στερεί στους άλλους την ανθρώπινη φύση και τους θεωρεί πράγματα ή μηχανές². Ζητιόταν από τους συμμετέχοντες να πουν αν τους έχει τύχει ή θεωρούν ότι είναι πιθανό να τους συμβεί

¹ Τα ονόματα των ζώων προέρχονταν από προγενέστερη πιλοτική έρευνα στο πλαίσιο του σεμιναρίου «Διαδικασίες Απανθρωποποίησης» υπό την εποπτεία της Μ. Σακαλάκη. Σε αυτό είχε συλλεγεί υλικό σχετικό με τη χρήση στην ελληνική γλώσσα όρων που παρομοιάζουν τον άνθρωπο με ζώα.

² Οι όροι αυτοί προέρχονταν από την ίδια έρευνα που αναφέρθηκε παραπάνω.

να χαρακτηρίσουν έναν άνδρα ή μια γυναίκα με βάση αυτούς τους μηχανιστικούς όρους. Σε αυτή την ερώτηση η μέτρηση της απανθρωποποίησης γινόταν και πάλι με πρόδηλο τρόπο. Οι όροι του ερωτηματολογίου που αφορούσαν τις γυναίκες ως στόχο απανθρωποποίησης ήταν οι παρακάτω: μπάζο, μαούνα, γλάστρα, ξυλάγγουρο, και λατέρνα. Οι όροι του ερωτηματολογίου που αφορούσαν τους άνδρες ως στόχο απανθρωποποίησης ήταν οι εξής: λαπάς, φελλός, μπουζούκι, χαλβάς, και ξύλο απελέκητο. Στην έρευνα αυτή το α του Cronbach ήταν ικανοποιητικό, $\alpha = ,81$ για τις γυναίκες και $\alpha = ,82$ για τους άνδρες.

Τέλος, οι συμμετέχοντες έδιναν δημογραφικά στοιχεία όπως το φύλο και η ηλικία τους.

Διαδικασία

Οι συμμετέχοντες προσεγγίστηκαν σε χώρους κατοικίας ή εργασίας και ζητήθηκε η συγκατάθεσή τους για συμμετοχή σε επιστημονική έρευνα χωρίς άλλη πληροφόρηση. Τους δόθηκαν ωστόσο οδηγίες για την επί τόπου σωστή συμπλήρωση του εργαλείου και τους ζητήθηκε επίσης να απαντήσουν ατομικά, ειλικρινά και ανώνυμα με τη διακριτική παρουσία του ερευνητή σε όλες τις ερωτήσεις. Τα ερωτηματολόγια ήταν δομημένα όπως προαναφέρθηκε στη μέθοδο ενώ η σειρά με την οποία δίνονταν οι ερωτήσεις ήταν η ίδια για όλους τους συμμετέχοντες. Ο χρόνος συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου κυμαινόταν κατά μέσο όρο στα 10 με 15 λεπτά.

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Αποκλειστικώς ανθρώπινα συναισθήματα

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων σε ό,τι αφορά τη λανθάνουσα μέτρηση της απανθρωποποίησης, δηλαδή την απόδοση αποκλειστικώς ανθρώπινων συναισθημάτων στους άλλους, έγινε με ένα μοντέλο διπαραγοντικής ανάλυσης διακύμανσης, 2 (Φύλο συμμετέχοντα: άνδρας, γυναίκα) x 2 (Φύλο αντικειμένου: άνδρας, γυναίκα) με εξαρτημένη μεταβλητή το μέσο όρο των απαντήσεων που αφορούσαν την απόδοση των αποκλειστικώς ανθρώπινων συναισθημάτων στο ανδρικό ή γυναικείο φύλο.

Προέκυψε κύρια επίδραση του φύλου του αντικειμένου, $F(1, 151) = 7,39, p = ,007$, μερικό $\eta^2 = ,047$, κατά την οποία αποδίδεται στις γυναίκες υψηλότερος μέσος όρος ($M.O. = 28,95$) αποκλειστικώς ανθρώπινων συναισθημάτων συγκριτικά με τους άνδρες ($M.O. = 26,78$). Δεν υπήρξε κύρια επίδραση του φύλου του συμμε-

τέχοντα, $F(1, 151) = 0,78, p = ,377$. Στατιστικώς σημαντική ήταν και η αλληλεπίδραση του φύλου του συμμετέχοντα και του φύλου του αντικειμένου, $F(1, 151) = 5,21, p = ,024$, μερικό $\eta^2 = ,033$. Αναλύοντας την αλληλεπίδραση αυτή, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι ως προς το φύλο του συμμετέχοντα οι άνδρες και οι γυναίκες εμφανίζουν μια μέση διαφορά ($M.O. = 2,48$), η οποία είναι στατιστικώς σημαντική ($p = ,026$) όταν το αντικείμενο της απανθρωποποίησης είναι οι άνδρες. Δηλαδή, οι άνδρες αποδίδουν περισσότερο απ' ό,τι οι γυναίκες στους άνδρες αποκλειστικώς ανθρώπινα συναισθήματα, εύρημα αντίθετο με την Υπόθεση 2. Αντιστοίχως, όταν το φύλο του αντικειμένου είναι οι γυναίκες, οι άνδρες συμμετέχοντες εμφανίζουν μια μέση διαφορά ($M.O. = 3,91$) από τις γυναίκες, η οποία είναι στατιστικώς σημαντική ($p < ,001$). Δηλαδή, οι γυναίκες αποδίδουν πιο πολύ στις γυναίκες συγκριτικά με τους άνδρες αποκλειστικώς ανθρώπινα συναισθήματα, εύρημα μερικώς αντίθετο με την Υπόθεση 1.

Μη αποκλειστικώς ανθρώπινα συναισθήματα

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων σε ό,τι αφορά την απόδοση των μη αποκλειστικώς ανθρώπινων συναισθημάτων στους άλλους, έγινε με ένα μοντέλο διπαραγοντικής ανάλυσης διακύμανσης, 2 (Φύλο συμμετέχοντα: άνδρας, γυναίκα) x 2 (Φύλο αντικειμένου: άνδρας, γυναίκα) με εξαρτημένη μεταβλητή το μέσο όρο των απαντήσεων που αφορούσαν την απόδοση των μη αποκλειστικώς ανθρώπινων συναισθημάτων στο ανδρικό ή γυναικείο φύλο.

Προέκυψε κύρια επίδραση του φύλου του αντικειμένου, $F(1, 151) = 5,00, p = ,027$, μερικό $\eta^2 = ,032$, κατά την οποία αποδίδεται στις γυναίκες υψηλότερος μέσος όρος ($M.O. = 32,48$) μη αποκλειστικώς ανθρώπινων συναισθημάτων συγκριτικά με τους άνδρες ($M.O. = 30,99$). Δεν υπήρξε κύρια επίδραση του φύλου του συμμετέχοντα, $F(1, 151) = 0,56, p = ,456$, ούτε αλληλεπίδραση του φύλου του συμμετέχοντα και του φύλου του αντικειμένου, $F(1, 151) = 1,24, p = ,268$.

Παρομοίωση των ανθρώπων με ζώα

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων σε ό,τι αφορά την πρόδηλη μέτρηση της απανθρωποποίησης, δηλαδή τη χρήση ανιμαλιστικών όρων που στηρίζονται σε παρομοιώσεις με ζώα, έγινε με ένα μοντέλο διπαραγοντικής ανάλυσης διακύμανσης: 2 (Φύλο συμμετέχοντα: άνδρας, γυναίκα) x 2 (Φύλο αντικειμένου: άνδρας, γυναίκα) με εξαρτημένη μεταβλητή το βαθμό παρομοίωσης των ανθρώπων, ανδρών ή γυναικών, με ζώα. Ως εξαρτημένη μεταβλητή χρησιμοποιήθηκε ο μέσος όρος των απαντήσεων στα έξι ζώα που δίνονταν στην Ερώτηση 2 του ερωτηματολογίου.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι δεν υπήρξε κύρια επίδραση του φύλου του συμμετέχοντα, $F(1, 151) = 1,02, p = ,314$, ούτε κύρια επίδραση του φύλου του αντικειμένου, $F(1, 151) = 3,45, p = ,065$. Επίσης, δεν υπήρξε μεταξύ τους αλληλεπίδραση, $F(1, 151) = 0,17, p = ,683$. Αυτό ίσως να συνέβη λόγω του φανερά αρνητικού χαρακτήρα των λέξεων που χρησιμοποιήθηκαν, κάτι που μπορεί να οδήγησε τους συμμετέχοντες στο να απαντήσουν με βάση κοινωνικά επιθυμητούς τρόπους.

Παρομοίωση των ανθρώπων με μηχανές

Η πρόδηλη μηχανιστική απανθρωποποίηση ελέγχθηκε με ένα μοντέλο διαπραγο-ντικής ανάλυσης διακύμανσης 2 (Φύλο συμμετέχοντα: άνδρας, γυναίκα) x 2 (Φύλο αντικειμένου: άνδρας, γυναίκα) με εξαρτημένη μεταβλητή το βαθμό παρομοίωσης των ανθρώπων, ανδρών ή γυναικών, με μηχανές. Ως εξαρτημένη μεταβλητή χρησιμοποιήθηκε ο μέσος όρος των απαντήσεων στους έξι μηχανιστικούς όρους που δίνονταν στην Ερώτηση 3 του ερωτηματολογίου.

Δεν υπήρξαν κύριες επιδράσεις του φύλου του συμμετέχοντα, $F(1, 151) = 2,27, p = ,134$ και του φύλου του αντικειμένου, $F(1, 151) = 0,15, p = ,70$. Ωστόσο, η αλληλεπίδραση του φύλου του συμμετέχοντα με το φύλο του αντικειμένου ήταν οριακά στατιστικώς σημαντική, $F(1, 151) = 3,73, p = ,055$, μερικό $\eta^2 = ,024$. Αναλύοντας την αλληλεπίδραση αυτή, τα αποτελέσματα έδειξαν ότι ως προς το φύλο του συμμετέχοντα, οι άνδρες και οι γυναίκες εμφανίζουν μια μέση διαφορά ($M.O. = 3,75$), η οποία είναι στατιστικώς σημαντική ($p = ,016$) όταν το αντικείμενο της απανθρωποποίησης είναι οι άνδρες. Δηλαδή, οι άνδρες αποδίδουν περισσότερο απ' ό,τι οι γυναίκες στους άνδρες μηχανιστικούς όρους, εύρημα που επιβεβαιώνει μερικώς την Υπόθεση 2. Ως προς το φύλο του αντικειμένου η μέση διαφορά ανάμεσα στα δύο φύλα δεν ήταν στατιστικώς σημαντική.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σκοπός της έρευνας αυτής ήταν να εξεταστούν δύο μορφές απανθρωποποίησης, η πρόδηλη και η λανθάνουσα, σε διαφυλικό και ενδοφυλικό επίπεδο.

Με βάση τον λανθάνοντα τρόπο μέτρησης, δηλαδή την απόδοση συναισθημάτων σε άνδρες και γυναίκες, φάνηκε ότι οι άνδρες περισσότερο απ' ό,τι οι γυναίκες αποδίδουν αποκλειστικώς ανθρώπινα συναισθήματα στους άνδρες. Το εύρημα αυτό είναι αντίθετο με τη δεύτερη υπόθεση που βασίστηκε στα ευρήματα των Vaes et al. (2011) και υποστήριζε ότι οι άνδρες περισσότερο από τις γυναίκες θα απανθρωποποιούν και τα δύο φύλα. Παρομοίως, η ανάλυση έδειξε ότι οι γυναίκες αποδίδουν

πιο πολύ αποκλειστικώς ανθρώπινα συναισθήματα στις γυναίκες απ' ότι στους άνδρες, κάτι που είναι εν μέρει ασυνεπές με την πρώτη υπόθεση που υποστήριζε ότι οι γυναίκες θα απανθρωποποιούνται πιο πολύ και από τα δύο φύλα. Αυτό συνέβη ίσως επειδή τα άτομα έχουν την τάση να ανθρωποποιούν περισσότερο τον εαυτό (Haslam & Bain, 2007) και να προβάλλουν πιο εύκολα τα συναισθήματα αυτά στο φύλο τους. Τα ευρήματα αυτά θα μπορούσαν να εξηγηθούν και με βάση την υπο-ανθρωποποίηση, τη μειωμένη δηλαδή απόδοση ανθρώπινων ιδιοτήτων προς όλες τις εξωομάδες και όχι μόνο αυτές που κακομεταχειριζόμαστε ή κακοποιούμε (Leyens et al., 2000). Στο πλαίσιο αυτής, οι άνθρωποι τείνουν να αποδίδουν πιο συχνά ή σε μεγαλύτερο βαθμό δευτερογενή συναισθήματα, αποκλειστικώς δηλαδή ανθρώπινα συναισθήματα στην ενδοομάδα σε σχέση με τις εξωομάδες (Demoulin et al., 2004. Leyens, et al., 2003). Ωστόσο, φάνηκε ότι και τα δύο φύλα αποδίδουν περισσότερα μη αποκλειστικά ανθρώπινα συναισθήματα στο γυναικείο φύλο συγκριτικά με το ανδρικό, εύρημα ασυνεπές με την ενδοομαδική ανθρωποποίηση στην οποία προβαίνουν οι γυναίκες. Φαίνεται δηλαδή να υπάρχει μια συγκεχυμένη συμπεριφορά των γυναικών προς το φύλο τους, το οποίο ανθρωποποιούν αλλά και απανθρωποποιούν ταυτόχρονα. Αυτό είναι κάτι που ίσως οφείλεται στο ότι το γυναικείο φύλο αντιλαμβάνεται ανταγωνιστικά τις υπόλοιπες γυναίκες και παράλληλα λειτουργεί προστατευτικά προς αυτές, στο πλαίσιο της ενδοομαδικής ανθρωποποίησης.

Ο πρόδηλος τρόπος μέτρησης της ανιμαλιστικής απανθρωποποίησης δεν αποκάλυψε στατιστικώς σημαντικά αποτελέσματα. Αυτό ίσως συνέβη επειδή αυτή η μορφή απανθρωποποίησης έχει ένα φανερό αρνητικό χαρακτήρα, κάτι που μπορεί να οδήγησε τα άτομα στο να απαντήσουν με κοινωνικά επιθυμητούς τρόπους προκειμένου να διατηρήσουν μια θετική αυτο-εικόνα. Ως προς τη μηχανιστική απανθρωποποίηση, φάνηκε ότι οι άνδρες αποδίδουν περισσότερο απ' ότι οι γυναίκες στους άνδρες μηχανιστικούς όρους, εύρημα που επιβεβαιώνει μερικώς τη δεύτερη υπόθεση. Αν θεωρήσουμε ότι οι άνδρες συνιστούν μιαν ομάδα, τα ευρήματά μας υποδηλώνουν μια ενδοομαδική απανθρωποποίηση μηχανιστικού τύπου, που οφείλεται ίσως στον ανταγωνισμό ή και σε συναισθήματα επιθετικότητας ή εχθρότητας που μπορεί να χαρακτηρίζουν τις σχέσεις μεταξύ ανδρών στην ελληνική κοινωνία. Σημαντικό ρόλο μπορεί να παίζουν σε αυτό τα στερεότυπα φύλου που προβάλλουν τους άνδρες ως φύσει πιο επιθετικούς και βίαιους συγκριτικά με τις γυναίκες, υπαγορεύοντας κατά κάποιο τρόπο μια τέτοια συμπεριφορά –σύμβολο ανδρισμού– προς τους άλλους, ειδικά τους ομόφυλούς τους. Σ' αυτή την περίπτωση, υπάρχει μια τάση των ανδρών να αποδίδουν σε άτομα του ίδιου φύλου λιγότερα χαρακτηριστικά που προσιδιάζουν στην ανθρώπινη φύση, περισσότερα δηλαδή χαρακτηριστικά που παρομοιάζουν με μηχανές ή πράγματα.

Με άλλα λόγια, και τα δύο φύλα ανθρωποποιούν το φύλο τους όταν χρησιμο-

ποιούνται κλίμακες λανθάνουσας απανθρωποποίησης όπως είναι τα συναισθήματα, κάτι που ίσως οφείλεται σε ταύτιση με το φύλο τους σ' ένα περισσότερο ασυνείδητο επίπεδο, το οποίο αγγίζουν οι λανθάνουσες κλίμακες. Ωστόσο, οι γυναίκες φαίνεται να ανθρωποποιούν και να απανθρωποποιούν το δικό τους φύλο ταυτόχρονα, κάτι που πρέπει να μελετηθεί περαιτέρω σε μελλοντικές έρευνες για να φανεί αν είναι κάτι που συμβαίνει συστηματικά. Επιπλέον, σε μια πρόδηλη κλίμακα όπως είναι αυτή με τους έκδηλους μηχανιστικούς όρους, οι άνδρες φαίνεται να εκφράζουν μια επιθετικότητα προς τους ομόφυλούς τους. Έχει ενδιαφέρον ότι δεν παρατηρείται το αντίστοιχο φαινόμενο στις γυναίκες. Αυτό δεν επιβεβαιώνει –τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την απανθρωποποίηση όπως αυτή εκφράζεται μέσα από την απόδοση μηχανιστικών όρων στους άλλους– το στερεότυπο σύμφωνα με το οποίο οι γυναίκες ανταγωνίζονται μεταξύ τους.

Περιορισμοί της έρευνας

Η εργασία αυτή έχει κάποιους περιορισμούς οι οποίοι πρέπει να ληφθούν υπόψη σε μελλοντικές έρευνες. Όπως αναφέρθηκε, χρησιμοποιήθηκε ποσοτική ανάλυση για την επιβεβαίωση των αρχικών υποθέσεων. Μια ποιοτική ανάλυση, όμως, θα συμπλήρωνε την ποσοτική προσέγγιση με περισσότερες ποιοτικές πληροφορίες για το είδος απανθρωποποίησης. Επιπλέον, στην έρευνα αυτή, το α του Cronbach ήταν για τα μη αποκλειστικώς ανθρώπινα συναισθήματα λίγο χαμηλό ($\alpha = ,64$). Σημαντικό είναι επίσης, ότι η σειρά παρουσίασης των ερωτήσεων ήταν η ίδια για όλους τους συμμετέχοντες, κάτι που μπορεί να επηρέασε αρνητικά την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων της έρευνας. Ακόμη, τα αποτελέσματα της έρευνας περιορίζονται στο ελληνικό δείγμα και δε γνωρίζουμε αν θα ήταν γενικεύσιμα σε άλλες κοινωνίες. Τέλος, δεδομένου ότι οι έρευνες έδειξαν ότι ορισμένα χαρακτηριστικά της ταυτότητας (σεξουαλικός προσανατολισμός, φυλή, εθνικότητα, κοινωνική τάξη, θρησκεία) είναι δυνατόν να αυξάνουν την απανθρωποποίηση (Szymanski, Moffitt, & Carr, 2011), θα ήταν ενδιαφέρον μελλοντικές έρευνες να επικεντρωθούν σε υποκατηγορίες γυναικών και ανδρών (π.χ., έγχρωμοι/-ες, λευκοί/-ες, ομοφυλόφιλοι/-ες, ξένοι, άνδρες ή γυναίκες άλλου θρησκευάματος ή άλλης φυλής), ώστε να δούμε κατά πόσο οι υποκατηγορίες αυτές αποτελούν περισσότερο αντικείμενο απανθρωποποίησης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bar-Tal, D. (2000). *Shared beliefs in a society: Social psychological analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education, 31*, 101-119.
- Bandura, A. (1990). Mechanisms of moral disengagement. In W. Reich (Ed.), *Origins of terrorism: Psychologies, ideologies, theologies, states of mind* (pp. 161-191). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Cortes, B. P., Demoulin, S., Rodriguez, R. T., Rodriguez, A. P., & Leyens, J. P. (2005). Intra-humanization or familiarity? Attribution of uniquely human emotions to the self, the ingroup, and the outgroup. *Personality and Social Psychology Bulletin, 30*(9), 253-263.
- Demoulin, S., Leyens, J. P., Paladino, M. P., Rodriguez, R. T., Rodriguez, A. P., & Dovidio, J. F. (2004). Dimensions of "uniquely" and "non uniquely" human emotions. *Cognition and Emotion, 18*, 71-96.
- Fousiani, K., & Sakalaki, M. (2016, April). Dehumanization of the economic crisis' victims. Heymans Symposium 2016, University of Groningen.
- Fredrickson, B. L., & Roberts, T.-A. (1997). Objectification theory: Towards understanding women's lived experiences and mental health risks. *Psychology of Women Quarterly, 21*, 173-206.
- Gray, H. M., Gray, K., & Wegener, D. M. (2007). Dimensions of mind perception. *Science, 315*, 619.
- Gruenfeld, D. H., Inesi, M. E., Magee, J. C., & Galinsky, A. D. (2008). Power and the objectification of social targets. *Journal of Personality and Social Psychology, 95*, 111-127.
- Gwinn, J. D., Judd, C. M., & Park, B. (2013). Power = less human? Effects of power differentials on dehumanization. *Journal of Experimental Social Psychology, 49* (3), 464-470.
- Harris, L. T., & Fiske, S. T. (2006). Dehumanizing the lowest of the low: Neuro-imaging responses to extreme outgroups. *Psychological Science, 17*, 847-853.
- Haslam, N., & Bain, P. (2007). Humanizing the self: Moderators of the attribution of lesser humanness to others. *Personality and Social Psychology Bulletin, 33*, 57-68.
- Haslam, N. (2006). Dehumanization: An integrative review. *Personality and Social Psychology Review, 10* (3), 252-264.
- Haslam, N., Bain, P., Douge, L., Lee, M., & Bastian, B. (2005). More human than you: Attributing humanness to self and others. *Journal of Personality and Social Psychology, 89*, 937-950.
- Heflick, N. A., Goldenberg, J. L., Cooper, D. P., & Puvia, E. (2011). From women to objects: Appearance focus, target gender, and perceptions of warmth, morality and competence. *Journal of Experimental Social Psychology, 47*(3), 572-581.
- Heflick, N. A., & Goldenberg, J. L. (2009). Objectifying Sarah Palin: Evidence that objectification causes women to be perceived as less competent and less fully human. *Journal of Experimental Social Psychology, 45*, 598-601.

- Kelman, H. C. (1976). Violence without restraint: Reflections on the dehumanization of victims and victimizers. In G. M. Kren & L. H. Rappoport (Eds.), *Varieties of psychohistory* (pp. 282-314). New York, NY: Springer.
- Lammers, J., & Stapel, D. A. (2011). Power increases dehumanization. *Group Processes and Intergroup Relations*, *14*(1), 113-126.
- Leyens, J. P., Cortes, B. P., Demoulin, S., Dovidio, J., Fiske, S. T., Gaunt, R., Paladino, M. P., Rodriguez, A. P., Rodriguez, R. T., & Vaes, V. (2003). Emotional prejudice, essentialism, and nationalism. *European Journal of Social Psychology*, *33*, 703-717.
- Leyens, J. P., Rodriguez, A. P., Rodriguez, R. T., Gaunt, R., Paladino, M. P., Vaes, J., & Demoulin, S. (2001). Psychological essentialism and the differential attribution of uniquely human emotions to ingroups and outgroups. *European Journal of Social Psychology*, *31*, 395-411.
- Leyens, J. P., Paladino, P. M., Rodriguez-Torres, R., Vaes, J., Demoulin, S., Rodriguez-Perez, A., & Gaunt, R. (2000). The emotional side of prejudice: The attribution of secondary emotions to ingroups and out-groups. *Personality and Social Psychology Review*, *4*, 186-197.
- Opatow, S. (1990). Moral exclusion and injustice: An introduction. *Journal of Social Issues*, *46*, 1-20.
- Paladino, P. M., Leyens, J. P., Rodriguez, R. T., Rodriguez, A. P., Gaunt, R., & Demoulin, S. (2002). Differential association of uniquely and nonuniquely human emotions to the ingroup and the outgroups. *Group Processes and Intergroup Relations*, *5*, 105-117.
- Puvia, E. (2011). *A feminine look at female objectification: Makeup and self-objectification, sexy women and their dehumanization*. Unpublished Ph.D. Thesis, University of Padova, Padova, Italy.
- Rudman, L. A., & Mescher, K. (2012). Of animals and objects: Men's implicit dehumanization of women and male sexual aggression. *Personality and Social Psychology Bulletin*, *38* (6), 734-746.
- Sakalaki, M., Richardson, C., & Fousiani, K. (submitted). Suffering is less human.
- Strelan, P. G., & Hargreaves, D. (2005). Women who objectify other women: The vicious circle of objectification? *Sex Roles*, *52* (9-10), 707-712.
- Szymanski, D. M., Moffitt, L. B., & Carr, E. R. (2011). Sexual objectification of women: Advances to theory and research (Major Contribution). *The Counseling Psychologist*, *39*(1), 6-38.
- Vaes, J., Paladino, M. P., & Puvia, E. (2011). Are sexualized women complete human beings? Why males and females dehumanize sexually objectified women. *European Journal of Social Psychology*, *41*, 774-785.

INTERSEXUAL AND INTRASEXUAL FORMS OF DEHUMANIZATION

Miranda Svoli & Maria Sakalaki

Panteion University of Social and Political Sciences, Greece

Abstract. Dehumanization is the tendency of individuals or groups to attribute to others, outgroups or the self less human characteristics. This research examined through blatant and subtle forms of dehumanization how this phenomenon unfolds, when those who are dehumanized are not harmed or maltreated by those who dehumanize them and are part of the same or different sex of the person who dehumanizes them. We expected that women will be dehumanized more than men by both sexes and that men will dehumanize both sexes more than women do. The participants were given questionnaires, through which they attributed uniquely human and non-uniquely human emotions and animalistic and mechanistic characteristics to both sexes. The sample consisted of 155 people, aged from 18 to 60 years old. The analyses showed that both sexes humanized more their sex maybe because they tend to humanize more the self or the ingroup compared to the outgroup. However, both sexes attributed more non-uniquely human emotions to women, showing that women have an ambivalent behavior towards their sex. Lastly, men dehumanized in a mechanistic way men more than women perhaps in the context of an ingroup competition.

Key words: Animalistic-mechanistic dehumanization, dehumanization, sex differences

Address: Miranda Svoli, 9 Aristeidou Av., 14561 Kifissia, Greece. Tel.: +30-210-6251956. E-mail: msvoli18@gmail.com